

УДК 376.1-056.264-053.4:81'233

В. П. Іванова

вчитель-логопед ДНЗ №1 «Ромашка»

В. О. Малишевська

завідувач ДНЗ № 1 «Ромашка»

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ТА ВИХОВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ АКТИВНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

У статті розглядаються етапи роботи над розвитком зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення та виховання мовленнєвої активності у дошкільників.

В статье рассматриваются этапы работы над развитием связной речи у детей с общим недоразвитием речи и воспитания речевой активности у дошкольников.

The article considers the stages of development of coherent speech in children with general underdevelopment of speech and speech training activity in preschool children.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, зв'язне мовлення, дошкільники, мовленнєва активність.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, связную речь, дошкольники, речевая активность.

Key words: general underdevelopment of speech, connected speech, preschool, speech activity.

Постановка проблеми. Загальне недорозвинення мовлення являє собою одну з гострих проблем логопедії. Порушення мовленнєвого розвитку на особистість дитини та на її пізнавальний розвиток. Діти, що мають загальне недорозвинення мовлення, не здатні до тривалої ігрової діяльності, у них відзначається схильність до коливань настрою. Цим дітям притаманні невисокі показники пізнавального та мовленнєвого розвитку, що негативно впливають на формування особистості дитини та процесах її соціальної адаптації. Діти із загальним недорозвиненням мовлення потребує більшої корекції недоліків психічного та мовленнєвого розвитку.

Важливе місце в системі засобів розвитку мовлення дітей посідають ігри. Сюжетно – рольові, дидактичні, рухливі, ігри – драматизації здійснюють позитивний вплив на гармонійний розвиток дітей.

Під загальним недорозвиненням

мовлення (ЗНМ) у дітей із нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом розуміють таку форму мовленнєвої аномалії, при якій порушено формування усіх компонентів мовленнєвої системи, які відносяться як до звукової, так і до смислової сторони мовлення. Для дітей із ЗНМ III рівня характерні труднощі в оволодінні словниковим запасом, граматичною будовою рідної мови, звуковимовою, що гальмує процес розвитку зв'язного мовлення і, насамперед, перехід від ситуативної форми до контекстної (переказ, розповідь – опис, розповідь за сюжетною картинкою або серією картин, творча розповідь).

Опанування зв'язним мовленням – важлива складова загальної мовленнєвої культури дошкільника. Завдання розвитку зв'язного мовлення посідає одне з провідних місць у загальній системі роботи з розвитку мовлення. Зв'язне мовлення є визначальним для інтелектуального розвитку та самосвідомості дитини, воно позитивно впливає на формування таких її важливих особистісних рис, як комунікабельність, доброзичливість, ініціативність, креативність, компетентність.

Мета статті: розкрити особливості роботи над розвитком зв'язного мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головна задача логопедичного впливу на дітей із загальним недорозвиненням мовлення – навчити їх зв'язно та послідовно, граматично та фонетично правильно висловлювати свої думки, розповідати про події з навколишнього життя. Це має важливе значення для навчання в школі, спілкування з дорослими та дітьми, формування особистих якостей.

Робота над розвитком зв'язного мовлення ведеться по наступним напрямкам:

- збагачення словникового запасу;
- навчання складанню переказу та придумування розповіді;
- розучування віршів;
- відгадування загадок.

При роботі над словниковою роботою основною задачею є уточнення словника і його збагачення. Діти повинні не просто запам'ятовувати нові слова, але й уміти

ними вільно користуватися.

Серед великої кількості словникової роботи можна виділити наступні види :

1. Показ і називання нового предмету (і його ознак) або дій.

Показ повинен супроводжуватися поясненнями, які допомагають зрозуміти сутність предмету. Нове слово обов'язково промовляється хором і індивідуально. Для кращого розуміння та запам'ятовування це слово включається в знайомий дитині контекст. Далі проводяться різноманітні вправи на закріплення його правильного промовляння та вживання.

2. Пояснити походження даного слова (хлібниця – посуд, в якому зберігається хліб; кавоварка – посуд, в якому варять каву; чайник – посуд, в якому кип'ятять чай).

3. Вживання поширеного речення з вже відомими словосполученнями (величезний будинок – дуже великий будинок, той який вище всіх інших будинків).

4. Постановка різних по формі питань, які спочатку носять характер підказок («Це паркан високий чи низький?»), а потім вимагають самостійних відповідей. Питання повинні бути короткими, точними, доступними за змістом. Необхідно також навчати дітей і самостійній постановці питання.

5. Підбір назв предметів до дій і назв дій; епітетів до предмету; однокорінних слів.

6. Поширення речень шляхом введення означень причини, мети, наслідку, умови.

7. Складання речень за опорними словами.

Дітям пропонують різноманітні завдання для того, щоб розвивати у дітей увагу до слова, до його різноманітних відтінків і значень, сформувати у них вміння підбирати те слово, яке більше всього підходить до даної ситуації. Весь лексичний матеріал підбирається за частинами мови (дієслово, іменник, прикметник, прислівник). Особливу увагу логопед повинен приділити роботі над однокорінними та сладними словами.

Навчання розповіді Навчання розповіданню займає велике місце в загальній системі логопедичних занять і проводиться у відповідності з індивідуальними особливостями дітей. Враховуючи знижену мовну активність дітей – логопатів,

їхню швидку втомлюваність, логопед при побудові занять відповідним чином підбирає мовний матеріал.

Перші невеликі самостійні розповіді дітей повинні бути пов'язані зі знайомою наглядною ситуацією. Наприклад, логопед дає завдання: «Підійди до столу, візьми червону кульку та синій м'яч». Звертаючись до дітей, логопед запитує: «Що можна сказати про Колю, що він зробив?» – Коля підійшов до столу і взяв червону кульку та синій м'яч».

Поступово завдання ускладнюються діти повинні запам'ятати та зробити більшу кількість дій, а потім точно розповісти про послідовність їх виконання. При цьому коли одна дитина розповідає, решта дітей уважно слухає її розповідь, виправляючи помилки та недоліки.

В самому важкому завданні вказівки логопеда слухає тільки одна дитина, яка мовчки виконує інструкцію. Діти уважно слідкують за діями товариша, а потім докладно розповідають про те, що побачили. Складання таких розповідей по демонстраційним діям є невід'ємною частиною роботи по розвитку у дітей зв'язного мовлення.

Розповіді-описи. Процесу навчання дітей різноманітним видам розповідей-описів передують велика робота з порівнянням предметів. Порівняння активізує думки дітей, звертає увагу на відмінні та схожі ознаки предметів, сприяє підвищенню мовної активності. Під час заняття порівняльні предмети або картинки обов'язково знаходяться перед очима дітей. Спочатку діти повинні визначити різницю між предметами за їх характерними ознаками, так як для дошкільника ця задача більш легка, а потім перейти до опису схожих ознак.

Навчання дітей опису предметів проводиться при вивченні кожної лексичної теми. Спочатку дітям пропонується відібрати предмети певного кольору, форми, величини і інші.

Наприклад. На столі розкладені м'ячі (великі – маленькі, червоні – сині), овочі (помідори, огірки, морква), кубики (пластмасові, дерев'яні, паперові, різного кольору та розміру). Спочатку по завданню логопеда діти вибирають із столу тільки самі великі предмети і при цьому говорять: «Це великий м'яч, великий огірок, великий кубик». Далі

логопед просить вибрати великі червоні предмети і, нарешті, великі червоні предмети круглої форми. Дитина складає розповідь-опис: «Це великий червоний круглий м'яч. Він гумовий. М'яч можна ловити, катати, кидати. З м'ячем грають у футбол, волейбол».

Навички опису предметів корисно закріплювати в ході виконання продуктивних видів діяльності (ліпка, малювання, конструювання).

Опису тварин та птахів повинна передувати робота з розгляду їх зображень на малюнках.

Дітям можна давати завдання :

- скласти розповідь-опис улюбленої іграшки;

- скласти розповідь-опис домашніх тварин, диких тварин, птахів.

Розповіді за серією сюжетних картин. Розповіді по картинкам мають велике значення для розвитку навичок самостійної мови.

Серії картинок допомагають дитині визначати послідовність подій. Якщо на початку занять логопед з допомогою питань направляє увагу дитини на розвиток подій, то потім дитина сама навчається виділяти основні моменти в змісті оповідання або розповіді.

Складання розповіді по картинкам сприяє уточненню значень відомих дитині слів і засвоєнню нових. Нові слова запам'ятовуються не механічно, а в процесі їх активного використання. В ході роботи над розповідями за серією картин діти оволодівають навичками діалогічної мови.

Конкретні прийоми роботи з сюжетними картинками різноманітні, я зупинюсь на деяких із них.

1. Логопед розкладає на столі серію сюжетних картин і просить дітей розглянути їх. Потім логопед читає оповідання, після чого кожній дитині дає по одній картинці – епізоду. Логопед повторює розповідь, а діти повинні показати відповідну картинку (гра «Не зивай, потрібну картинку піднімай»).

2. Логопед роздає дітям предметні картинки, а сам показує сюжетні картинки, супроводжуючи їх розповіддю. Діти повинні підібрати відповідні картинки до даної серії сюжетних картинок.

3. Дітям роздати по одній, початковій картинці із кожної серії, а решта картинці із кожної серії, а решта перемішується. Відкриваючи по одній

картинці, логопед запитує: «Що тут зображено? Кому дати цю картинку?». Кожна дитина повинна розглянути свою першу картинку і з'ясувати, чи підходить до неї картинка, яка показана логопедом.

4. Логопед читає оповідання і сам розставляє на набірному полотні картинки. Потім він їх знімає і пропонує дітям самостійно розкласти картинки і повторити оповідання. Якщо виникають труднощі можна задавати додаткові питання.

5. На набірному полотні розставлені сюжетні картинки. Логопед задає дітям питання по їх змісту, допомагаючи становити причинно-наслідкові відносини.

6. Дітям роздають картинки з однієї серії в любій послідовності. Логопед складає план розповіді, у відповідності з яким діти повинні розкласти картинки. Після цього діти складають розповідь по картинках.

7. Дітям роздають серію картинок для з'ясування їх послідовності. Логопед починає розповідь за першою картинкою, діти повинні продовжити її за своїми картинками.

8. Діти отримують по одній картинці і кожен розповідає, що намальовано на його картинці. Одна дитина в кінці говорить повну розповідь по усім картинкам. Після цього діти придумують імена героям розповіді.

9. Кожна дитина отримує серію картинок. Її задача – підібрати в послідовному порядку картинку - епізоди і скласти за ними розповідь.

10. Усі картинки змішуються, і кожній дитині дається 2-3 з них. Діти розглядають картинки і розкладають їх в такій послідовності, щоб по ним можна було скласти зв'язну розповідь.

11. Діти розглядають серію картинок, встановлюють їх послідовність, потім перевертають картинки і розповідають їх зміст по пам'яті.

12. Отримавши серію картинок, діти складають розповідь. Потім вони вчаться задавати один одному питання за змістом картинок.

13. Діти розглядають серію картинок, складають розповідь, придумуючи репліки, діалоги до даного сюжету.

14. Склавши розповідь за серією картинок, діти придумують їй назву, а також доповнюють її попередньо або за наступною подією.

15. Після складання розповіді за серією сюжетних картинок діти з допомогою логопеда або вихователя передають його зміст в особах.

Розучування текстів. Усі діти люблять вірші, із задоволенням їх слухають і стараються запам'ятати. Підбір віршів повинен здійснюватися з урахуванням інтелектуальних та мовних можливостей дітей. При виборі віршованого матеріалу треба перш за все звернутися до народної творчості – забавлянок, пісень.

При розучуванні віршів дітьми із загальним недорозвиненням мовлення потрібно дотримуватись наступних правил:

1. Кожен новий вірш повинен бути спочатку виразно прочитаний логопедом (напам'ять).

2. Після прочитання вірша логопед говорить, що цей вірш діти будуть вивчати напам'ять. Потім ще раз читає цей вірш.

3. Логопед задає питання за змістом вірша, допомагаючи дітям зрозуміти його основну думку.

4. Логопед виявляє, які слова дітям не зрозумілі, а в доступній формі пояснює їх значення.

5. Логопед читає окремо кожний рядок вірша. Діти промовляють його хором, а потім індивідуально. Логопед обов'язково враховує індивідуальні особливості дітей, тому першою відповідає та дитина, яка запам'ятовує швидше.

6. Так як логопед використовує вірші для закріплення вимови звуків, то просить дітей назвати всі слова вірша, в яких зустрічається заданий звук.

7. Заучування віршів розвиває у дітей почуття ритму, тому корисно просить дітей відплескувати або відстукувати ритм.

При вивченні віршів використовують ігрові прийоми (імітують дії, підбирають відповідні картинки, іграшки). На певному етапі мовного розвитку дітям можна запропонувати для промовляння скоромовки, спочатку найбільш прості, короткі та неважкі в промовлянні.

Для дітей із загальним недорозвиненням мовлення корисно заучування віршів в особах: це допомагає краще усвідомити їх зміст, відпрацювання правильної інтонації мови, більшій її виразності.

Робота з загадками. Відгадування загадок активізує словник дітей, закріплює вміння виділяти суттєві ознаки

предметів. Крім того, загадки поширюють кругозір дітей, тренують увагу та пам'ять, розвивають спостережливість та логічне мислення. В процесі відгадування загадок дітям слід задавати навідні питання. Деякі загадки рекомендується заучувати напам'ять.

Переказ художніх текстів. Цей вид роботи можна проводити тільки тоді, коли у дитини є фразова мова.

При підборі текстів для переказу необхідно враховувати індивідуальні (мовні та інтелектуальні) можливості дітей. Тексти повинні бути доступні дитині за своїм змістом і формою викладення.

До початку читання тексту логопед пояснює дітям значення важких слів, вони проговорюються хором і індивідуально. Далі проводиться невелика бесіда, яка підводить дітей до змісту твору.

Прочитавши оповідання, логопед задає питання з метою в'яснити, чи зрозуміли його діти. Тільки після цього дітей просять переказати прочитане. При цьому на різних етапах навчання переказу застосовують різні форми переказу:

1. Логопед переказує, а дитина (в залежності від своїх мовних можливостей) додає слово або речення.

2. Якщо дитина переказує з великими паузами, то логопед задає навідні питання.

3. Перед початком переказу логопед складає план розповіді.

4. Переказ проводиться по «ланцюжку», коли одна дитина починає, слідуєча продовжує, а третя закінчує. Цей вид роботи допомагає відпрацювати у дітей стійку увагу, уміння слухати товариша і слідувати за його мовою.

5. Часто застосовується переказ в особах, по типу простої драматизації. Цей вид роботи дуже подобається дітям, так як він близько до ігрового.

Для дітей, у яких рівень розвитку зв'язного мовлення досить високий, можна рекомендувати і більш важкі види роботи.

1. Вибірковий переказ

Перед дітьми ставиться завдання виділити із розповіді тільки те, що відноситься до даного вчинку. Це можливо тільки у тому випадку, коли дитина в змозі проаналізувати весь твір.

2. Стислий переказ

Дитина розповідає не весь текст, а тільки основне, істотне, головне.

3. Творча розповідь

а) переказ тексту та його продовження з доповненням фактів, подій з життя героїв.

б) складання розповіді із декількох текстів на задану тему.

в) складання розповіді на основі свого особистого досвіду по аналогії з почуттям.

Корекційне завдання включає в себе роботу над словом, словосполученням та реченням. Вказані напрямки корекційної роботи тісно пов'язані між собою.

Ефективність корекційних вправ залежить від того, наскільки будуть додержані наступні умови:

- системність проведення;
- розподіл їх в порядку ускладнення;
- підпорядкування завдань вибраній меті;
- чередування та варіативність вправ;
- виховування уваги до мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глухов В. П. *Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим речевым недоразвитием* / В. П. Глухов. – М. : «Аркти», 2002. – 144 с.
2. Жукова Н. В. *Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников* / Н. В. Жукова, Е. М. Мастюкова, Т. Б. Филличева. – М., 1989.
3. *Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене* / За ред. М. К. Шеремет. – К. : «Слово», 2010. – 672 с.
4. *Логопедия* / Под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. – М. : «Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС», 1999. – 680 с.
5. Тихеева Е. И. *Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста)* / Под ред. Ф. А. Сохина. – М., 1981.
6. Филличева Т. Б. *Совершенствование связной речи* / Т. Б. Филличева, – М., 1994. – 311 с.

УДК 376.016-053

Ю. Ю. Карпенко

студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Олігофренопедагогіка»

О. Я. Кривцова

кандидат педагогічних наук, доцент
(науковий керівник)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ УСНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ

Стаття присвячена актуальній проблемі розвитку усного мовлення дітей молодшого

дошкільного віку із порушеннями мовлення. В ній зосереджується увага читача на конкретизацію особливостей даної методики.

Стаття посвячена актуальній проблемі розвитку усної мови дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мови. В ній сфокусовано увагу читача на конкретизацію особливостей даної методики.

Article is devoted to the actual problem of spoken language primary school children with speech disorders. It focuses attention on the concrete features of this technique.

Ключові слова: розвивальні функції, корекційні засоби, усне мовлення, дошкільники, комплексна корекційна робота.

Ключевые слова: развивающие функции, коррекционные средства, устная речь, дошкольники, комплексная коррекционная работа.

Key words: developmental functions, correctional facilities, preschool children, complex remedial work.

Постановка проблеми. У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») зазначається принцип гуманізації освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей.

Особливої уваги сучасна педагогічна практика дошкільної освіти приділяє вирішенню завдань всебічного гармонійного розвитку особистості, тобто рівномірного інтелектуального, фізичного, духовного та мовленнєвого зростання дитини на основі її потенційних можливостей та інтересів.

Проблема вдосконалення спеціальної дошкільної освіти в Україні стала поштовхом для реорганізації педагогічного процесу і в групах для дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ). Саме відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 240/165 від 27.03.2006 р. у спеціальних дошкільних навчальних закладах створено групи для дітей із затримкою мовленнєвого розвитку різної етіології.

Мовлення як вища психічна функція є предметом особливої уваги педагогів, психологів, лінгвістів (О. Леонт'єв, О. Лурія, Ю. Коломієць, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.). Проблеми мовлення та мовленнєвої діяльності присвячено численні дослідження, де розглядаються ті